

रोग	लक्ष्य	हालको अवस्था	रोग निवारण/ रोकथामका मुख्य रणनीतिहरू	कैफियत
डेङ्गी	रोकथाम तथा नियन्त्रण	- सन् २००४ मा डेङ्गीको पहिलो केस रिपोर्ट भए देखि प्रत्येक वर्ष बिरामीहरूको संख्या बढिरहेको छ । - सन् २०२३ मा ७७ वटै जिल्लाबाट डेङ्गीको प्रतिवेदन भएको र देशभर ५२ हजार भन्दा बढी व्यक्तिहरूमा संक्रमण भई २० जनाको मृत्यु समेत भएको थियो ।	- प्रारम्भिक केश पहिचान, निदान, व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदन - पूर्व चेतावनी तथा प्रतिवेदन प्रणाली मार्फत डेङ्गी ज्वरोको नियमित निगरानी तथा अनुगमन - लामखुटेको निगरानी - एकीकृत भेक्टर (लामखुटे) व्यवस्थापन	- डेङ्गी दूत परीक्षण किट सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई निःशुल्क प्रदान गर्दै आएको । - डेङ्गी रोग रोकथाम तथा नियन्त्रण कार्ययोजना स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेको ।
रेबिज	कुकुरको टोकाइबाट मानवमा हुने रेबिज निवारण गर्ने	- गत आ.व.मा कुकुरको टोकाइबाट अस्पताल आउने बिरामीको संख्या करिब १ लाख भन्दा बढी रहेको थियो । - नेपालले कुकुरको टोकाइबाट हुने रेबिजलाई सन् २०३० सम्म शून्यमा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । - आ.व. २०७९/८० मा १० जनाको रेबिजबाट मृत्यु भएको प्रतिवेदन गरिएको भएपनि वर्षेनी करिब १०० जनाको मृत्यु हुने अनुमान ।	- पोस्ट एक्सपोजर प्रोफ्यालाक्सिस - जनचेतना - कुकुरलाई खोप - एक स्वास्थ्य रणनीतिको अवलम्बन - स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई तालिम	निःशुल्क रेबिज खोप कार्यक्रमका लागि रेबिज खोप र इन्मुनोग्लोबुलिन सरकारले प्रदान गर्दै आएको छ ।
सर्पदंश	नियन्त्रण	- आ.व. २०७९/८० मा ९ हजार भन्दा बढी सर्पदंशका केसहरू प्रतिवेदन भएका थिए, जसमध्ये १,२२३ व्यक्तिलाई बिषालु सर्पले डसेको थियो । - देशभर ११० वटा सर्पदंश उपचार केन्द्रहरू मार्फत सर्पदंशको उपचार हुने गरेको छ ।	- प्रतिबिष (antivenom) बाट उपचार - नियन्त्रणका लागि जनचेतना - अनुगमन र स्थलगत प्रशिक्षण - स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई तालिम	सर्पदंशमा प्रयोग हुने प्रतिबिष खरिद गरी निःशुल्क उपचार प्रदान गरिँदै आएको ।
माटोबाट सर्ने जुका (STH)	नियन्त्रण	- २०१५ मा भएको सर्वेक्षण अनुसार भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा १२ देखि ३४ प्रतिशत स्कुलमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा जुकाको संक्रमण देखिएको । - आ.व. २०७९/८० मा ५,५०,००० भन्दा बढी जुकाको संक्रमण देखिएको ।	- राष्ट्रिय स्तरमा १२-५९ महिनाका बालबालिकाहरूलाई अर्धवार्षिक रूपमा भिटाभिन ए सँगै जुकाको औषधी (Albendazole) खुवाउने । - कक्षा १ देखि १२ सम्म अध्ययन गर्ने सबै विद्यार्थीहरूलाई अर्धवार्षिक रूपमा जुकाको औषधी खुवाउने । - सबै गर्भवती महिलाहरूलाई (2nd trimester) मा एक मात्रा जुकाको औषधी सेवन गराउने । - सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतना जगाउने र नियमित रूपमा पैरवी गर्ने ।	जुका रोकथामका लागि चाहिने औषधी नियमित कार्यक्रमबाट निःशुल्क प्रदान गरिँदै आएको ।
ट्रकोमा (खस्रो रोग)	जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारण गर्ने (प्राप्त गरिइसकेको)	सन् २०१८ मा जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारणको मान्यता प्राप्त ।	SAFE (Surgery, Antibiotics, Facial Cleanliness, Environmental Management) रणनीति	Post Validation Surveillance को सुरुवाती चरणमा रहेको ।

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग

इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
टेकु, काठमाडौं

विश्व उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोग दिवस- २०२४

“उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगको निवारण,
सहकार्य र एकता हाम्रो उदाहरण”

UNITE. ACT. ELIMINATE!

विश्व उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोग दिवसको परिचय

- विश्व उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोग (NTDs) दिवस २०२० देखि हरेक वर्ष जनवरी ३० मा मनाइन्छ । यो मिति २०१२ लन्डन घोषणाको प्रतीक हो । सन् २०२१ को मे ३१ का दिन विश्व स्वास्थ्य सम्मेलनले ३० जनवरीलाई विश्व उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोग दिवसको मान्यता दिएको थियो ।
- यो दिवसले विश्वभरका गरिब जनसंख्याहरूमा उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरूको विनासकारी प्रभावको बारेमा अझ धेरै जनचेतना सिर्जना गर्न र विश्व समुदायलाई दिगो लगानीका लागि आह्वान तथा पैरवी गर्न औपचारिक रूपमा बल प्रदान गरेको छ । यो उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरूको नियन्त्रण, निवारण र उन्मूलनको लागि बढ्दो गतिलाई समर्थन गर्दै साभेदारहरूलाई एकजुट गर्न सबैलाई आह्वान गर्ने अवसर पनि हो ।
- सन् २०३० को दिगो विकासको लक्ष्यतर्फको प्रगतिलाई नवीनतम् क्रियाकलापहरूको सञ्चालन तथा दिगो वित्तपोषणलाई बढवा दिएर गति/ट्रयाकमा राख्न पनि निरन्तर पैरवी आवश्यक छ जसका लागि यस दिवसले अवसर तथा ऊर्जा प्रदान गर्दछ ।
- ३० जनवरीले धेरै घटनाहरूको सम्झना गर्दछ, जस्तै :
  - २०१२ मा पहिलो उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरूको रोडम्यापको सुरुवात;
  - उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरूमा लन्डन घोषणा; र
  - हालको उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगको रोडम्याप २०२१-२०३० को जनवरी २०२१ मा विमोचन

उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोग भनेको के हो ?

- उष्णप्रदेशीय र समसितोष्णप्रदेशीय क्षेत्र/ देशहरूमा व्याप्त २१ किसिमका रोगहरूको समूह/ रोगहरूलाई उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोग भन्ने गरिएको छ ।
- विभिन्न प्रकारका भाइरस, ब्याक्टेरिया, परजीवी, दुसी र विषाक्त पदार्थहरूका कारणले लाग्ने यी रोगहरूले विश्वव्यापी रूपमा १ अर्ब भन्दा बढी मानिसहरूलाई असर पर्ने गरेको तथ्यांक देखिन्छ ।
- यी रोगहरूबाट मुख्यतया पर्याप्त सरसफाइको कमी र रोग बाहक संक्रामक कीटहरू, घरपालुवा जनावरहरू र पशुहरूसँग नजिकको सम्पर्कमा रहने व्यक्ति, प्राय जसो गरिबीको रेखामुनि रहेका मानिसहरू बढी जोखिममा रहने गरेको पाइन्छ ।
- स्वास्थ्य सम्बन्धी विश्वव्यापी एजेन्डाहरूमा विरलै मात्र चर्चा हुने तथा यस क्षेत्रमा काम गर्नका लागि सिमित श्रोत साधन मात्र उपलब्धता भएको र अध्ययन अनुसन्धान समेत कम हुने गरेको कारणले गर्दा यी रोगहरूलाई उपेक्षित रोग भनिन्छ ।
- उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरू अझैपनि समुदायमा सामाजिक बहिष्करणसँग जोडिएको पाइन्छ र यी रोगहरूका कारण गरिबीको रेखामुनि रहेका मानिसहरू अझ गरिबीको दुशचक्रमा धकेलिन्छन् ।

विश्व स्वास्थ्य संगठनले सूचीकृत गरेका २१ वटा उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरू

- डेङ्गी र चिकनगुनिया
- रेबिज
- ट्रकोमा (खस्रो रोग)
- बुरुली अल्सर
- यज
- कुष्ठरोग (लेप्रोसी)
- चागस रोग
- हयुमन अफ्रिकन ट्रीपानोसोमियासीस (स्लीपिंग सिकनेस)
- कालाजार (भिसेरल लेस्मानियासिस)
- टेनियासिस (फिक्ते जुका) र न्यूरोसिस्टाडिसकोसिस
- ड्राकुनकुलियासिस (गिनिया बोर्म रोग)
- इकाइनोकोकोसीस
- खाना जन्य ट्रीम्याटोडीयासिस
- हात्तीपाइले (लिम्फ्याटिक फाइलेरियासिस)
- ओकोसर्कियासिस
- सिस्टोसोमियासिस
- माटोबाट सर्ने जुका
- माइसेटोमा, क्रोमोब्लास्टोमाइकोसीस र अन्य डीप माइकोसेस
- सर्पदंश
- लुतो र अन्य इन्टोपारासाइट
- नोमा

मुख्य समस्या र चुनौतीहरू

- कालाजार रोगको तथ्यांकहरू नयाँ जिल्लाहरूबाट समेत प्राप्त भइरहेका छन् जसले गर्दा सन् २०२६ सम्ममा यो रोगलाई निवारण गर्ने लक्ष्यको प्राप्तिमा चुनौती थपिएको छ। कालिकोट जिल्लामा कालाजारको संक्रमण दर उच्च रहेको छ भने सुर्खेत, बैतडी, बाजुरा, कैलाली, ओखलढुंगा जस्ता जिल्लाहरूमा अन्य जिल्लाहरू भन्दा बिरामीको संख्या अझै पनि बढी छ।
- ७ जिल्लाहरूमा (भापा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, धनुषा, रसुवा र कपिलवस्तु) हात्तीपाइले रोगको समुदायमा प्रसारित संक्रमणलाई अझै पनि रोक्न सकिएको छैन र आम औषधी सेवन अभियान (MDA) कार्यक्रम सञ्चालन धेरै पटक गरिरहनु परेको छ।
- केही जिल्ला तथा स्थानीय तहहरूमा अझै पनि कुष्ठरोगका बिरामीहरू प्रति १०,००० जनसंख्यामा < १ को निवारण सीमाभन्दा माथि रहेको पाइएको छ।
- डेङ्गी, चिकनगुनिया जस्ता अन्य रोगहरूबाट बच्न मुख्यतया सहरी र अर्धसहरी क्षेत्रमा एडिस लामखुट्टेको प्रजनन रोक्न बहुक्षेत्रीय सहकार्यको खाँचो रहेको पाइन्छ। प्रत्येक वर्ष डेङ्गीका बिरामीहरूको वृद्धिसँगै प्रभावित जिल्लाहरूको संख्या पनि थप हुँदै गएको छ।

प्रमुख उपलब्धिहरू

- ट्रकोमा (खस्रे रोग) लाई सन् २०१८ मा जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा नेपालबाट निवारण गरी विश्व स्वास्थ्य संगठनबाट निवारणको प्रमाणीकरण गरिएको थियो।
- कुष्ठरोग सन् २०१० मा राष्ट्रिय स्तरबाट जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारण भइसकेको छ।
- पछिल्ला दुई दशकमा कालाजार बिरामीको संख्यामा उल्लेखनीय मात्रामा कमी आएर २००० बाट २००-३०० को हाराहारीमा झरेको छ।
- हात्तीपाइले इन्डेमिक जिल्ला मध्ये ५३ जिल्लामा संक्रमणको प्रसार सम्बन्धी अध्ययनको सफलता पश्चात आम औषधी सेवन बन्द गरिसकिएको छ साथै ४९ जिल्लाहरूमा हात्तीपाइले रूग्णता मापन सम्पन्न भएको छ।

नेपालमा उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगको अवस्था

नेपालबाट केहि उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरू जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारण गरिएको छ भने केहि रोगहरू निवारण, केहि रोकथाम तथा नियन्त्रणको रणनीतिमा कार्य भइरहेको छ। नेपालले सन् २०१८ मा ट्रकोमा निवारण गरेको र सो को प्रमाणीकरण विश्व स्वास्थ्य संगठनबाट समेत भइसकेको छ। नेपाल सरकारले कालाजार सन् २०२६ र हात्तीपाइले, कुष्ठरोग र रेबिजलाई सन् २०३० भित्र निवारण गरिसक्ने लक्ष्य लिएको छ।

रोग	लक्ष्य	हालको अवस्था	रोग निवारण/ रोकथामका मुख्य रणनीतिहरू	कैफियत
कालाजार (भिसेरल लेस्मानियासिस)	-जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारण गर्ने। (जिल्ला तहमा प्रति १०,००० जनसंख्यामा १ भन्दा कममा कालाजारको संक्रमण पुऱ्याउने। र कालाजारका कारण हुने मृत्युलाई १ प्रतिशत भन्दा कममा कायम गर्ने।	- पछिल्लो दुई दशकमा कालाजारका बिरामीहरूको संख्यामा ९० प्रतिशतले कमि आएको छ। - हालको तथ्यांक अनुसार कालिकोट जिल्लामा मात्र निवारणको लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिएको छैन।	- प्रारम्भिक केस पहिचान र उचित व्यवस्थापन - एकीकृत भेक्टर व्यवस्थापन - भेक्टर र रोगको प्रभावकारी निगरानी - सामाजिक परिचालन र साभेदारी - कार्यक्रमको व्यवस्थापकीय सुधार - खोज तथा अनुसन्धान।	- रोग निदान र उपचार निःशुल्क प्रदान हुँदै आएको। - बिरामीलाई यातायात खर्च वापत रु. २००० र अतिरिक्त जाँच वापत अस्पताललाई रु. ५००० सोधबर्ना।
कुष्ठरोग (लेप्रोसी)	- कुष्ठरोगको फैलावटलाई अवरुद्ध गरेर जिल्ला र स्थानीय तहमा कुष्ठरोग निवारण गर्ने। - स्थानीय तह स्तरमा लगातार ५ वर्षसम्म १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा कुष्ठरोगका स्थानीय नयाँ संक्रमणलाई शून्यमा पुऱ्याउने।	- सन् २०१० मा राष्ट्रिय स्तरबाट जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारणको घोषणा गरिएको। - आ.व २०७९/८० मा राष्ट्रिय स्तरमा ०.८५ प्रिभ्यालेन्स दर र २,५२२ नयाँ कुष्ठरोगका बिरामी पहिचान।	- राज्यका सबै तहमा शून्य कुष्ठरोगका लागि राष्ट्रिय मार्गचित्र कार्यान्वयन गर्ने। - सक्रिय विधिबाट कुष्ठरोगका बिरामी पहिचान गर्ने कार्यलाई एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्नका साथै कुष्ठरोग रोकथाम गर्ने कार्यलाई विस्तार गर्ने। - कुष्ठरोग तथा यसको जटिलतालाई व्यवस्थापन गर्ने र अपांगता हुनबाट रोकथाम गर्ने। - विभेद/लाञ्छना विरुद्ध प्रतिकार्य गरी मानव अधिकारको सुनिश्चित गर्ने।	- रोग निदान र उपचार निःशुल्क प्रदान हुँदै आएको। - बिरामीलाई उपचार सम्पन्न भएपछि यातायात खर्च वापत रु. १००० तथा जटिलता देखिएमा व्यवस्थापनका लागि थप रु. १०००। - कुष्ठरोगको कारण हुने अपांगता व्यवस्थापनको लागि निःशुल्क सुधारात्मक शल्यक्रिया तथा सहायक सामग्री वितरण।
हात्तीपाइले (लिम्फ्याटिक फाइलेरियासिस)	- जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा निवारण गर्ने। - समुदायमा हात्तीपाइले रोगको एन्टीजेनेमिया २ प्रतिशत भन्दा कम र माइक्रोफिलारिया १ प्रतिशत भन्दा कममा पुऱ्याउने।	- ६४ वटा हात्तीपाइले एन्डेमिक जिल्लामध्ये आम औषधी सेवन (MDA) सम्पन्न गरी ५३ वटा जिल्लामा संक्रमणको प्रसार सम्बन्धी अध्ययन गरी आम औषधी सेवन बन्द गरिसकिएको छ। ७ जिल्लामा MDA जारी रहेको छ। - हात्तीपाइलेको रूग्णता सम्बन्धी ४९ जिल्लाहरूबाट तथ्यांक संकलन गरिएको छ। हालसम्म हात्तीपाइलेको कारणबाट ४१,५३५ जनामा शारीरिक समस्या (हाइड्रोसिल तथा गोडामा सूजन) देखिएको।	- आम औषधी सेवन अभियान। - रोग लागिसकेकाहरूको रूग्णता व्यवस्थापन तथा अपांगता रोकथाम (MMDP)।	- आम औषधी सेवनमा प्रयोग हुने औषधीहरू निःशुल्क प्रदान। - हाइड्रोसिल बिरामीहरूका लागि निःशुल्क शल्यक्रियाको व्यवस्था। - २१ जिल्लाहरूमा हात्तीपाइले बिरामीहरूको लागि MMDP care and support center स्थापना तथा सञ्चालन।

नेपालमा पाइने ११ वटा उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरू

डेङ्गी र चिकनगुनिया

रेबिज

कुष्ठरोग (लेप्रोसी)

ट्रकोमा (खस्रे रोग)

माटोबाट सर्ने जुका

सर्पदंश

लुतो र अन्य इक्टोपारासाइट

हात्तीपाइले (लिम्फ्याटिक फाइलेरियासिस)

टेनियासिस (फित्तेजुका) र न्यूरोसिस्टाइसकोसिस

कालाजार (भिसेरल लेस्मानियासिस)

माइसेटोमा, क्रोमोब्लास्टोमाइकोसीस र अन्य डीप माइकोसेस

